

**MINISTERSTWO SPORTU I TURYSTYKI
DEPARTAMENT TURYSTYKI**

METODOLOGIA REGIONALNEGO RACHUNKU SATELITARNEGO TURYSTYKI DLA POLSKI

**INSTYTUT TURYSTYKI
SZKOŁA GŁÓWNA TURYSTYKI I REKREACJI**

2014

Redaktor naukowy:
prof. dr hab. Ewa Dziejic

Autorzy tekstu:
prof. dr hab. Ewa Dziejic
dr Magdalena Kachniewska
dr Krzysztof Łopaciński
dr Teresa Skalska

Praca wykonana na zlecenie Ministerstwa Sportu i Turystyki, Departament Turystyki.

Instytut Turystyki SGTiR
ul. Chodakowska 50
03-816 Warszawa
tel. +48 22 2568871
e-mail: it@intur.com.pl
www.intur.com.pl

Spis treści

Wprowadzenie	5
Założenia koncepcyjne RRST	6
RRST jako narzędzie mierzenia wkładu turystyki w gospodarkę regionu	6
Spożycie turystyczne	11
Założenia teoretyczne	11
Źródła danych	20
Turystyczna produkcja globalna, wartość dodana i udział turystyki w PKB	24
Zatrudnienie w turystyce	28
Założenia teoretyczne	28
Ograniczenia	32
Nakłady inwestycyjne i środki trwałe w charakterystycznych rodzajach działalności turystycznej	34
Dane uzupełniające	38
Charakterystyczne rodzaje działalności turystycznej w regionalnym rachunku satelitarnym	38
Uwagi końcowe	41

Wykaz skrótów

CPT	– charakterystyczne produkty turystyczne
CRDT	– charakterystyczne rodzaje działalności turystycznej
ESA 1995	– Europejski System Rachunków Narodowych
FTE	– ekwiwalent pełnego czasu pracy
MF	– Ministerstwo Finansów
MFW	– Międzynarodowy Fundusz Walutowy
NACE Rev. 1	– Europejska Klasyfikacja Działalności
OECD	– Organizacja Europejskiej Współpracy Gospodarczej
PKD	– Polska Klasyfikacja Działalności
PKWiU	– Polska Klasyfikacja Wyrobów i Usług
RDZT	– rodzaje działalności związane z turystyką
RMF	– Recommended Methodological Framework (Zalecana metodologia RST)
RST	– rachunek satelitarny turystyki
RRST	– regionalny rachunek satelitarny turystyki
SNA	– system rachunków narodowych (SNA 93 – wersja metodologii rachunków narodowych z 1993 r.)
TWD	– turystyczna wartość dodana
UNWTO (OMT)	– Światowa Organizacja Turystyki
WTTC	– Światowa Rada Podróży i Turystyki

Wprowadzenie

Rosnące znaczenie turystyki dla gospodarki regionów sprawia, że samorządy i władze lokalne podejmują aktywną politykę jej rozwoju. Warunkiem prowadzenia skutecznej polityki jest jednak dysponowanie rzetelnymi narzędziami pomiaru efektów podejmowanych działań. W przypadku turystyki standardowe systemy informacji gospodarczej są niewystarczające, ponieważ nie dają pełnego obrazu zjawiska. W odniesieniu do kraju instytucje międzynarodowe (UNWTO, OECD i EUROSTAT) wypracowały wspólną metodologię takiego narzędzia, którym jest rachunek satelitarny turystyki (RST). Została ona wdrożona w wielu krajach, także w Polsce. W ślad za RST pojawił się pomysł wypracowania podobnej metodologii dla regionów. W niektórych krajach podjęto próby opracowania takiej metodologii, a następnie jej wdrożenia. Niemniej nie mają one oficjalnego charakteru i są bardzo zróżnicowane.

Przedstawione w opracowaniu rozwiązania są oryginalną propozycją dostosowaną do polskich realiów. Czerpią z rozwiązań przygotowanych w innych krajach przede wszystkim w zakresie powiązania z RST. Podstawowym założeniem, które uwzględniono przy konstruowaniu metodologii było uczynienie z RRST narzędzia, które realnie opisuje zjawiska zachodzące w regionach, ale równocześnie w rygorystyczny sposób wpisuje je w parametry ustalone dla całego kraju.

Opracowanie składa się z siedmiu części – wprowadzenia i uwag końcowych oraz pięciu rozdziałów merytorycznych, których treść i kolejność odzwierciedlają zagadnienia poruszane w RRST. Zostało przygotowane przez pracowników Szkoły Głównej Handlowej, Instytutu Turystyki Szkoły Głównej Turystyki i Rekreacji w Warszawie oraz członków Stowarzyszenia na Rzecz Badania, Rozwoju i Promocji Turystyki.

Założenia koncepcyjne RRST

RRST jako narzędzie mierzenia wkładu turystyki w gospodarkę regionu

Wraz z rozwojem zjawiska turystyki rośnie świadomość jej znaczenia gospodarczego i oczekiwania związane z wkładem w rozwój ekonomiczny i społeczny. Realizacja tych oczekiwań wymaga zrozumienia mechanizmów i oceny wielkości wkładu turystyki w gospodarkę. Nie jest to zadaniem prostym, ponieważ z punktu widzenia pomiaru efektów ekonomicznych turystyka jest zjawiskiem złożonym, o wielu cechach specyficznych, utrudniających wpisanie jej w standardowe systemy statystyki gospodarczej. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć:

- a) popytowy charakter zjawiska turystyki,
- b) mobilność w trakcie dokonywania transakcji,
- c) ogromne zróżnicowanie wzorców spożycia,
- d) występowanie konsumpcji naturalnej,
- e) stosunkowo częste występowanie przypadków, kiedy kupujący nie jest konsumentem,
- f) duża rola dóbr publicznych i innych form konsumpcji zbiorowej.

Wymieniony w punkcie a) popytowy charakter turystyki sprawia, że nie można wskazać branży, która produkowałaby wyroby lub usługi w całości przeznaczone dla uczestników podróży turystycznych lub zaspokajającej większość ich potrzeb. W konsekwencji poznanie efektów gospodarczych turystyki wymaga zbierania informacji dotyczących zarówno strony podażowej, jak i popytowej. Zadanie to komplikują pozostałe wymienione cechy turystyki. Mobilność w trakcie dokonywania transakcji związanych z uczestnictwem w podróżach turystycznych oznacza, że miejsce dokonywania transakcji może być oddalone w czasie i przestrzeni od miejsca konsumpcji usługi. Ponadto bardzo często cel podróży turystycznej jest dobrem publicznym, udostępnianym bezpłatnie lub po cenach nierynkowych, przy czym jego lokalizacja jest inna niż jednostek dostarczających usługi umożliwiające odbycie podróży. W ostatnich latach zróżnicowanie między miejscem zakupu usługi, lokalizacją podmiotów, które ją dostarczają i lokalizacją konkretnych miejsc będących celem podróży turystycznych uległo pogłębieniu. Jest to konsekwencją zmian technologicznych, związanych przede wszystkim z digitalizacją sprzedaży usług oraz liberalizacji gospodarki. W praktyce oznacza to, że informacje dotyczące sprzedaży usług przez część podmiotów działających na danym terenie nie mają związku z pobytem na danym terenie osób, które z nich korzystają. Opisane cechy zjawiska turystyki sprawiają,

że trudne jest nie tylko określenie zakresu tego zjawiska od strony rodzajów aktywności gospodarczej, które mają w nim udział, ale także powiązanie go z określonymi jednostkami przestrzennymi.

Rozwiązanie problemu pomiaru wkładu turystyki w gospodarkę było przedmiotem wielu przedsięwzięć podejmowanych zarówno przez pojedyncze osoby lub zespoły badawcze, jak i przez organizacje międzynarodowe. Przedmiotem prac była konceptualizacja pojęcia wkładu turystyki w gospodarkę oraz wypracowanie takich metod jego pomiaru, które spełniałyby warunek wiarygodności i porównywalności z innymi wskaźnikami opisującymi gospodarkę.

Efektom tych prac było opracowanie metodologii rachunku satelitarnego turystyki i następnie ich wdrożenie. W latach 90. UNWTO, OECD i EUROSTAT połączyły siły i przygotowały wspólną metodologię sporządzania rachunku satelitarnego turystyki¹. Podstawą tej metodologii jest wpisanie turystyki w system rachunków narodowych, które są uznawane w skali międzynarodowej koncepcją prezentowania podstawowych procesów zachodzących w gospodarce narodowej określonego kraju. Zgodnie z nazwą obejmuje ona mierzenie efektów ekonomicznych turystyki na poziomie całego kraju i operuje powszechnie stosowanymi agregatami makroekonomicznymi, takimi jak: spożycie końcowe, zużycie pośrednie, produkcja całkowita, wartość dodana, produkt krajowy brutto, akumulacja itp.

Przedmiotem dyskusji było ustalenie sposobu wpisania turystyki w ten system oraz określenie charakteru jej oddziaływania na gospodarkę. W opisywanej metodologii przyjęto, że przedmiotem pomiaru będą jedynie bezpośrednio efekty uczestnictwa w podróżach turystycznych czyli wyłącznie wydatki konsumpcyjne poniesione przez odwiedzających lub na ich rzecz. Tym samym z pomiaru wyłączono efekty związane z inwestycjami umożliwiającymi rozwój turystyki, zrezygnowano również z oceny efektów pośrednich i indukowanych powstających w wyniku dopływu na terytorium ekonomiczne kraju dodatkowych środków czyli wydatków odwiedzających. Przyjęcie takiej koncepcji oznacza, że RST nie daje pełnego obrazu wpływu turystyki na gospodarkę, a jedynie pokazuje wpływ spożycia odwiedzających.

Drugim istotnym problemem metodologicznym jest sposób wpisania turystyki w system rachunków narodowych. Zaproponowana metoda opiera się na wykorzystaniu rachunku produkcji według rodzajów działalności oraz rachunku podaży i wykorzystania wyrobów i usług. Z jednej strony umożliwia to ocenę wpływu spożycia turystycznego na rozwój poszczególnych rodzajów działalności, z drugiej strony jest poważnym wyzwaniem

¹ World Tourism Organization, *Organization for Economic Co-operation and Development and Statistical Office of the European Communities. Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework*, Luxembourg, Madrid, New York, Paris, 2001.

niem, jeśli chodzi o zakres danych potrzebnych do sporządzenia RST. Ubocznym efektem przyjętego rozwiązania jest konsolidacja i weryfikacja statystyk opisujących różne aspekty turystyki.

Opracowanie metodologii regionalnych rachunków turystyki stawia dodatkowe wyzwania. Po pierwsze, nie istnieje jednorodny system przygotowywania rachunków dla gospodarek regionalnych. Wynika to między innymi z trudności z rejestrowaniem przepływów między poszczególnymi regionami, tak jak ma to miejsce w przypadku wymiany między państwami. Po drugie, pewna część działalności gospodarczej wykonywana jest na szczeblu centralnym, obejmuje całe państwo i nie może być przypisana do poszczególnych województw. Dotyczy to na przykład obrony kraju. Zakres centralizacji niektórych działań zależy od systemu prawno-administracyjnego. W państwach o strukturze federalnej zazwyczaj jest on mniejszy, co znajduje odzwierciedlenie w podziale wpływów podatkowych.

W przypadku Polski istotnym czynnikiem, który powinien być wzięty pod uwagę jest członkostwo w Unii Europejskiej. Jego konsekwencją jest podporządkowanie systemu statystyki publicznej wspólnym zasadom. W odniesieniu do regionalnego rachunku satelitarnego są to wytyczne dotyczące statystyki w zakresie turystyki oraz zasady sporządzania rachunków narodowych. Jeśli chodzi o pierwsze z wymienionych zagadnień, to obecnie jest wdrażana uaktualniona dyrektywa dotycząca statystyki turystyki, która znacząco poszerza zakres informacji zbieranych w ramach statystyki publicznej. W przypadku drugiego zagadnienia również prowadzony jest proces wdrażania nowych rozwiązań w ramach systemu ESA 2010, który zastąpi obowiązujący ESA 95. W nowym systemie ESA regionalne rachunki są ograniczone do kluczowych wskaźników dotyczących produkcji, zatrudnienia i aktywności gospodarstw domowych². Ponadto celem tej metodologii jest przestrzenne rozdysponowanie rachunków narodowych, a nie sporządzanie rachunków regionalnych sensu stricto³. W rezultacie rachunki regionalne nie zawierają wszystkich elementów, które wykorzystywane są do sporządzania rachunku satelitarnego turystyki; w szczególności dotyczy to rachunku podaży i wykorzystania wyrobów i usług, który pozwala określić zakres specjalizacji przedsiębiorstw z poszczególnych branż w produkcji charakterystycznych produktów turystycznych.

Zadanie sporządzenia regionalnych rachunków satelitarnych podjęto do tej pory w różnych krajach. Przyjęte w nich rozwiązania można zaliczyć do dwóch zasadniczych typów: sporządzania regionalnych wersji RST lub regionalizacji krajowych RST. Zastosowanie pierwszego rozwiązania wymaga dysponowania rozległymi informacjami na temat podaży i popytu turystycznego na szczeblu regionów, dotyczy to także sporządzania na

² A. Canada, *Regional Tourism Satellite Account*, UNWTO, Madrid 2013, s. 3.

³ Tamże.

tym poziomie rachunków podaży i wykorzystania wyrobów i usług. Rozwiązanie takie stosują przede wszystkim kraje federacyjne, w których regiony mają dużą autonomię gospodarczą. W praktyce sporządzania rachunków regionalnych podejście to określane jest mianem „od dołu”. Drugie rozwiązanie polega na rozdysponowaniu wyników RST między poszczególne regiony – rozwiązanie to określane jest mianem „z góry w dół”. Pierwsze podejście jest pracochłonne i kosztowne, a uzyskane wyniki mogą być nieporównywalne z wynikami RST dla kraju, jeśli w przypadku rachunku regionalnego korzystano z innych źródeł informacji niż te wykorzystane w rachunku dla kraju. Drugie podejście zapewnia całkowitą zgodność na poziomie kraju, ale może prowadzić do znacząco zniekształconych rezultatów na poziomie województw. Odmianą regionalizacji RST jest sporządzanie rachunku w oparciu o modelowanie.

Podsumowując powyższe rozważania można wskazać kilka kryteriów, które należy uwzględnić opracowując metodologię RRST.

- 1) Cel rachunku, a zatem co jest przedmiotem pomiaru: wpływy od odwiedzających dany region, czy produkcja przedsiębiorstw działających w regionie na rzecz odwiedzających. Różnice wynikają z faktu, że niektóre przedsiębiorstwa obsługują odwiedzających poza terytorium regionu (np. internetowe biura podróży).
- 2) Zakres informacji będących przedmiotem zainteresowania: czy są to podstawowe agregaty, czy dokładniejsze profile podaży i popytu.
- 3) Relacja RRST w stosunku do RST – czy ma to być jego regionalne uszczegółowienie, czy samoistne przedsięwzięcie.
- 4) Stopień, w jakim metodologia RRST powinna odzwierciedlać zawartość i konstrukcję RST.
- 5) Możliwości zebrania odpowiednich danych, co odnosi się do sposobu wpisania RRST w system rachunków regionalnych i system statystyki turystyki. Jeśli RRST ma być wpisany w oba te systemy konieczne jest oparcie się na spójnych zbiorach danych porównywalnych w skali kraju.

Wymienione zagadnienia zostały szczegółowo omówione w dalszych częściach opracowania, niemniej już na wstępie warto przedstawić założenia, które przyjęto przy konstruowaniu metodologii RRST dla Polski. Punktem wyjścia jest określenie, jakich informacji powinien dostarczać RRST. Z punktu widzenia użyteczności wyników można wskazać dwa zestawy danych – opisujące podaż i popyt na terenie województwa. Pierwszy zestaw określa skalę gospodarki związanej z turystyką na terenie danego województwa, drugi obrazuje zakres popytu kreowanego przez wydatki odwiedzających region. Kolejny problem dotyczy szczegółowości dostarczanych informacji – czy wynikiem RRST powinny być przede wszystkim wielkości agregatowe (wielkość spożycia i podaży, wkład turystyki w tworzenie wartości dodanej i PKB, zatrudnienie i nakłady na środki trwałe), czy bardziej szczegółowy obraz opisujący podaż według rodzajów działalności, a wydatki według różnych kategorii odwiedzających i struktury rzeczowej spożycia.

Jeśli chodzi o relacje z RST, to można je rozpatrywać na trzech płaszczyznach:

- a) zgodności terminologicznej w zakresie stosowanych pojęć,
- b) zakresu zbieranych informacji i ich opracowania,
- c) zgodności wyników z rachunkiem dla całego kraju – wybór podejścia „z dołu do góry” lub „z góry w dół”.

Proponowane rozwiązania poruszające wymienione zagadnienia zostały przedstawione w kolejnych rozdziałach.

Spożycie turystyczne

Założenia teoretyczne

Jak już wspomniano, działania podejmowane przez instytucje międzynarodowe, ośrodki krajowe i regionalne nie doprowadziły dotychczas do wypracowania jednolitych, powszechnie rekomendowanych założeń metodologicznych w odniesieniu do RRST, możliwych do przyjęcia w skali międzynarodowej. Niezależnie od stopnia zaawansowania prac metodologicznych, punktem wyjścia do ustalenia zakresu spożycia turystycznego w regionie są założenia rachunku satelitarne turystyki, przyjęte i rekomendowane przez UNWTO w 2008 roku⁴. Stronę popytową tworzą w RST wydatki konsumpcyjne uczestników ruchu turystycznego (odwiedzających), ponoszone w związku z podróżą poza zwykłe otoczenie⁵. Zgodnie z zaleceniami metodologicznymi przyjętymi w 2011 roku przez Eurostat, za ten rodzaj wydatku przyjęto rozumieć całkowite wydatki konsumpcyjne poniesione przez odwiedzającego lub na jego rzecz na podróż oraz pobyt w miejscu docelowym, pozostające w związku z tą podróżą⁶. Także w metodologii RST wydatki turystyczne definiowane są jako *całkowite wydatki konsumpcyjne, poniesione przez odwiedzającego lub na jego rzecz na podróż oraz pobyt w miejscu docelowym*⁷. W obydwu definicjach pojęcie wydatku turystycznego odnosi się zarówno do dóbr, jak i usług, kupowanych w związku z podróżą i zaspokajających potrzeby odwiedzającego, **niezależnie od ich wartości jednostkowej**, co jest istotną zmianą. Dotyczy to nie tylko zakupu typowych usług turystycznych (noclegowych, transportowych, gastronomicznych), ale także np. wydatków na zakup paliw, artykułów żywnościowych nabywanych poza punktami gastronomicznymi oraz dóbr konsumpcyjnych i przedmiotów **o wysokiej wartości** kupowanych w trakcie podróży⁸. A więc, **w ramach tej definicji mieszczą się również wydatki na dobra trwałego**

⁴ Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework, 2008

⁵ Definicje odwiedzającego, zwykłego otoczenia oraz wydatku turystycznego zostały szczegółowo omówione w: *Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework, 2008*

⁶ Methodological Manual for Tourism Statistics, Version 1,0, Eurostat 2011, s. 29.

⁷ *Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework 2008*, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division, UN, UNWTO, OECD, Eurostat, s. 12

⁸ Zgodnie z zaleceniami UE wydatki na zakup dóbr konsumpcyjnych i przedmiotów o wysokiej wartości powinny być traktowane jako turystyczne, ale analizowane osobno. Por.: *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 692/2011 z dnia 6 lipca 2011 r. w sprawie europejskiej statystyki w dziedzinie turystyki i uchylające dyrektywę Rady 95/57/WE*. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 192/17. Warto zauważyć, że w statystyce publicznej wydatki na dobra konsumpcyjne i przedmioty o wysokiej wartości są traktowane jako turystyczne począwszy od 2012 roku, a zatem należy zwracać baczność uwagę na porównywalność danych w czasie.

użytku o charakterze konsumpcyjnym, bez względu na ich wartość (namioty, plecaki, sprzęt turystyczny, biżuteria, dzieła sztuki).

Z punktu widzenia kategorii stosowanych w rachunkach narodowych spożycie turystyczne występuje w następujących pozycjach:

- **zużyciu pośrednim** – w zakresie wydatków na podróże służbowe stanowiących koszt wytworzenia produkcji,
- **spożyciu gospodarstw domowych z dochodów osobistych**; obejmuje wydatki gospodarstw domowych na podróże turystyczne zgodnie z przedstawioną wyżej definicją wydatku turystycznego; w pozycji tej uwzględniane są także wydatki finansowane z diet związanych z podróżami służbowymi, a ponadto zakupy usług świadczonych po cenach nierynkowych w części pokrywanej przez gospodarstwa domowe oraz czynsze umowne związane z posiadaniem domów lub mieszkań wakacyjnych,
- **spożyciu sektora rządowego i samorządowego** – zawiera wydatki tego sektora na usługi turystyczne przekazane gospodarstwom domowym w naturze; w praktyce są to przede wszystkim usługi informacji i promocji turystycznej finansowane przez podmioty tego sektora,
- **spożyciu sektora instytucji niekomercyjnych** – w zakresie usług i wyrobów turystycznych przekazanych gospodarstwom domowym w naturze; są to na przykład usługi placówek kulturalnych, obiektów rekreacyjnych, imprez sportowych organizowanych przez organizacje turystyczne dla swoich członków (w części, w której nie ponosili oni kosztów udziału w takiej imprezie),
- **eksporcie** – w zakresie popytu nierezydentów na wyroby i usługi turystyczne świadczone przez rezydentów danego kraju na jego terytorium ekonomicznym.

Zgodnie z tymi założeniami, w RST dla kraju spożycie turystyczne obejmuje elementy popytu końcowego i zużycia pośredniego różnych sektorów instytucjonalnych i jest ograniczone do terytorium ekonomicznego danego kraju. Należy podkreślić, że w zakresie tego pojęcia mieszczą się również wydatki na zagraniczną turystykę wyjazdową rezydentów w tej części, która została poniesiona na terytorium kraju wysyłającego. Z punktu widzenia terminologii stosowanej w badaniach popytu turystycznego oznacza to, że przedmiotem analizy w RST są podróże i wydatki odwiedzających krajowych, wydatki odwiedzających zagranicznych poniesione na rzecz krajowych podmiotów gospodarczych i, analogicznie, wydatki polskich odwiedzających wyjeżdżających za granicę w części dotyczącej zakupu usług wytworzonych przez krajowe podmioty gospodarcze. Dla przykładu, jeśli polski rezydent wyjeżdżający turystycznie za granicę korzysta z usług przewoźnika-rezydenta polskiej gospodarki, to jego wydatek stanowi część spożycia turystycznego analizowanego w RST. Jeżeli korzysta z usług przewoźnika-nierezydenta, to wydatek związany z zakupem tej usługi jest w analizach RST pominięty.

Podstawowe założenia metodologiczne regionalnego rachunku satelitarnego turystyki są co do istoty zbieżne z założeniami RST dla kraju, przy czym jako badane „terytorium ekonomiczne” przyjmuje się terytorium danego regionu. W przypadku Polski zakłada się, że będą to województwa. Wprawdzie teoretycznie administracyjne granice regionów są jednoznacznie wyznaczone, w pewnym zakresie regiony są również objęte odrębną statystyczną rejestracją zdarzeń gospodarczych (np. na poziomie NUTS 2, czyli – w odniesieniu do Polski – na poziomie województw), jednak ruch turystyczny ma charakter swobodny i nie zawsze jest możliwy do oszacowania na tym poziomie dezagregacji.

Tabela 1. Spożycie turystyczne: przepływy międzyregionalne

Region emisji turystycznej	Region recepcji turystycznej					Spożycie ogółem wg regionów emisji turystycznej
	Region 1	Region 2	Region n	Zagranica	
Region 1	KMR ₁₁	KMR ₁₂	KMR _{1n}	KZW ₁	KE ₁
Region 2	KMR ₂₁	KMR ₂₂	KMR _{2n}	KZW ₂	KE ₂
.....
Region n	KMR _{n1}	KMR _{n2}	KMR _{nn}	KZW _n	KE _n
Zagranica	KZP ₁	KZP ₂	KZP _n		KE
Spożycie ogółem w regionach recepcji turystycznej	KR ₁	KR ₂	KR _n	KZ	

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Cañada, *Regional Tourism Satellite Account, UN-WTO, Madryt, 2013, s. 15.*

Kierunki przepływów międzyregionalnych ilustruje macierz pokazana w tab. 1. Zgodnie z tą macierzą na spożycie turystyczne w regionie składa się:

- spożycie mieszkańców (rezydentów) danego regionu, zrealizowane na jego terenie. W rachunku satelitarnym turystyki dla Polski jest to odpowiednik krajowego spożycia rezydentów. Dla przykładu, jeśli badanym regionem będzie województwo małopolskie, do tego składnika spożycia zaliczymy wydatki związane z podróżami turystycznymi z Krakowa do Zakopanego; na rys. 1 są to pola znajdujące się po przekątnej, wyróżnione kolorem (KMR₁₁, KMR₂₂, KMR_{nn}; dla regionu 1 będzie to KMR₁₁). Podobnie jak w ogólnopolskim RST, na ten element spożycia turystycznego składa się również część wydatków na turystykę wyjazdową poza region, które zostały poniesione na jego terytorium przez rezydentów w czasie podróży poza jego granice. W tym przypadku chodzi np. o wydatki mieszkańców Krakowa, poniesione na terenie woj. małopolskiego w drodze do Słowacji czy też marżę miejscowych biur podróży w przypadku sprzedaży pakietów turystycznych w związku z wyjazdami poza granice regionu.
- spożycie mieszkańców (rezydentów) innych regionów kraju (np. województw), zrealizowane na jego terytorium; na rys. 1 są to pola umieszczone w kolumnach (np. dla regionu 1 będą to: KMR₂₁,.....,KMR_{n1}).
- spożycie turystyczne cudzoziemców, określone w macierzy przepływów międzyregionalnych jako „zagranica” (dla regionu 1 jest to pole KZP₁).

Warto zauważyć, że na spożycie turystyczne w regionie będzie się składać zarówno spożycie gospodarstw domowych z dochodów osobistych odwiedzających, jak i wydatki związane z podróżami służbowymi (zużycie pośrednie), spożycie sektora rządowego, samorządowego oraz instytucji niekomercyjnych.

Biorąc pod uwagę wszystkie omówione wyżej składniki, suma spożycia turystycznego w regionie n powinna być policzona według następującego wzoru:

$$KR_n = KMR_{nn} + \Sigma KMR_{n(n-1)} + \Sigma KZP_n$$

gdzie:

KR_n - suma spożycia turystycznego w regionie n

KMR_{nn} - spożycie rezydentów regionu n na terenie regionu n

$\Sigma KMR_{n(n-1)}$ - suma spożycia rezydentów pozostałych regionów na terenie regionu n

ΣKZP_n – suma spożycia turystycznego cudzoziemców na terenie regionu n

W rozwiązaniach metodologicznych stosowanych w rachunku regionalnym nieco inaczej traktowane jest spożycie odwiedzających spoza regionu. Wprawdzie w całości stanowi ono *eksport* produktów i usług turystycznych poza region, jest jednak dzielone na dwie części: część nazwaną w tab. 1 *zagranica*, na którą składa się spożycie turystyczne nierezydentów-cudzoziemców (ΣKZP_n) oraz część, na którą składa się suma spożycia odwiedzających z innych regionów tego samego kraju (w przypadku Polski: z pozostałych województw). Z metodologicznego punktu widzenia obydwa wspomniane składniki to elementy eksportu turystycznego poza region, warto jednak rozpatrywać je osobno z uwagi na potrzebę rozróżnienia na ile rozwój turystyki w badanym regionie zależy od turystyki krajowej, czyli od wizyt nierezydentów z innych województw, na ile zaś – od zagranicznej turystyki przyjazdowej.

Z szacowaniem wielkości spożycia turystycznego zaliczanego do pozycji *eksport*, a więc finansowanego z funduszy mających swe źródło poza obszarem ekonomicznym regionu, wiąże się dodatkowa trudność. Analogicznie do założeń przyjętych w RST dla całego kraju, powinny tu się znaleźć wszystkie wydatki, łącznie z tymi, które są ponoszone za granicą regionu, przed podróżą, i wpływają na konta podmiotów gospodarczych zlokalizowanych na obszarze badanego regionu. Chodzi tu przede wszystkim o wartość usług świadczonych na terenie regionu (w przypadku Polski – na terenie województwa), ale opłaconych w miejscu stałego zamieszkania turystów (w innych województwach lub w innych krajach). Ważne jest zatem uwzględnienie miejsca ponoszenia wydatków i ich podział na te, które pozostały w regionie/kraju emisji ruchu turystycznego i te, które wpłynęły do regionów recepcyjnych. W szczególności dotyczy to transportu turystycznego opłacanego w miejscu zamieszkania, ale realizowanego przez firmy transportowe zlokalizowane na obszarze badanego regionu, wynajmu samochodów do celów turystycznych w

miejscu zamieszkania, zakupu przed podróżą różnorodnych produktów z tą podróżą związanych (np. sprzętu turystycznego), czy też części wartości pakietów turystycznych, kupowanych w miejscu zamieszkania odwiedzających, ale przeznaczonej na sfinansowanie usług świadczonych na obszarze odwiedzanym (np. finansowanie kosztów noclegu, opłaconego w ramach pakietu w miejscu zamieszkania turysty).

Nawiązując do metodologii *Rachunku satelitarnego turystyki*, opublikowanej przez UNWTO, Eurostat i OECD w 2008 roku, i adaptując zalecane tablice do potrzeb RRST, warto zwrócić uwagę, że problem spożycia turystycznego pojawić się powinien w czterech tabelach, które odnoszą się do wydatków turystycznych i spożycia turystycznego według produktów i grup nabywców w wymiarze wartościowym. Pierwsza z nich zawiera spożycie *nierezydentów regionu* – turystów i odwiedzających jednodniowych przyjeżdżających spoza granic kraju (tab. 2), druga *nierezydentów regionu – odwiedzających krajowych* (tab. 3), trzecia wydatki turystyczne *rezydentów regionu* (tab. 4), czwarta zaś – łączne spożycie turystyczne na terenie regionu (zarówno rezydentów, jak i nierezydentów regionu – tab. 5).

Tabela 2. Wydatki turystyczne odwiedzających zagranicznych wg produktów i grup nabywców

Produkty	Wydatki odwiedzających zagranicznych		
	Turyści	Odwiedzający jednodniowi	Odwiedzający ogółem
	1	2	3=1+2
Produkty charakterystyczne			
1. Usługi noclegowe			
1.1. Usługi noclegowe (z wyłączeniem 1.2.)			
1.2. Usługi noclegowe świadczone w drugich domach			
Usługi gastronomiczne			
Usługi pasażerskiego transportu kolejowego			
Usługi pasażerskiego transportu lądowego			
Usługi morskiego, śródlądowego i przybrzeżnego transportu pasażerskiego			
Usługi pasażerskiego transportu lotniczego			
Wynajem i dzierżawa samochodów osobowych i furgonetek			
Działalność organizatorów turystyki, pośredników i agentów turystycznych oraz pozostała działalność usługowa w zakresie rezerwacji i działalności z nią związane			
Usługi kulturalno-rekreacyjne			
Razem charakterystyczne produkty turystyczne			
Pozostałe produkty związane z turystyką			

Produkty	Wydatki odwiedzających zagranicznych		
	Turyści	Odwiedzający jednodniowi	Odwiedzający ogółem
	1	2	3=1+2
Produkty spożywcze, napoje i wyroby tytoniowe			
Wyroby o splocie dzianinowym oraz szydełkowym, trykotaże, odzież, futra, obuwie			
Produkty rafinacji ropy naftowej			
Pozostałe produkty konsumpcyjne			
Przedmioty wartościowe			
Razem produkty turystyczne			

Tabela 3. Wydatki turystyczne odwiedzających krajowych - nierezydentów regionu wg produktów i grup nabywców

Produkty	Wydatki odwiedzających krajowych - nierezydentów regionu		
	Turyści	Odwiedzający jednodniowi	Odwiedzający ogółem
	1	2	3=1+2
Produkty charakterystyczne			
1. Usługi noclegowe			
1.1. Usługi noclegowe (z wyłączeniem 1.2.)			
1.2. Usługi noclegowe świadczone w drugich domach			
Usługi gastronomiczne			
Usługi pasażerskiego transportu kolejowego			
Usługi pasażerskiego transportu lądowego			
Usługi morskiego, śródlądowego i przybrzeżnego transportu pasażerskiego			
Usługi pasażerskiego transportu lotniczego			
Wynajem i dzierżawa samochodów osobowych i furgonetek			
Działalność organizatorów turystyki, pośredników i agentów turystycznych oraz pozostała działalność usługowa w zakresie rezerwacji i działalności z nią związane			
Usługi kulturalno-rekreacyjne			
Razem charakterystyczne produkty turystyczne			
Pozostałe produkty związane z turystyką			
Produkty spożywcze, napoje i wyroby tytoniowe			
Wyroby o splocie dzianinowym oraz szydełkowym, trykotaże, odzież, futra, obuwie			
Produkty rafinacji ropy naftowej			
Pozostałe produkty konsumpcyjne			

Produkty	Wydatki odwiedzających krajowych - nierezydentów regionu		
	Turyści	Odwiedzający jednodniowi	Odwiedzający ogółem
	1	2	3=1+2
Przedmioty wartościowe			
Razem produkty turystyczne			

Tabela 4. Wydatki turystyczne rezydentów regionu wg produktów i grup nabywców

Produkty	Wydatki rezydentów regionu		
	Turyści	Odwiedzający jednodniowi	Odwiedzający ogółem
	1	2	3=1+2
Produkty charakterystyczne			
1. Usługi noclegowe		x	
1.1. Usługi noclegowe (z wyłączeniem 1.2.)		x	
1.2. Usługi noclegowe świadczone w drugich domach		x	
Usługi gastronomiczne			
Usługi pasażerskiego transportu kolejowego	x	x	
Usługi pasażerskiego transportu lądowego	x	x	
Usługi morskiego, śródlądowego i przybrzeżnego transportu pasażerskiego	x	x	
Usługi pasażerskiego transportu lotniczego	x	x	
Wynajem i dzierżawa samochodów osobowych i furgonetek	x		
Działalność organizatorów turystyki, pośredników i agentów turystycznych oraz pozostała działalność usługowa w zakresie rezerwacji i działalności z nią związane	x	x	
Usługi kulturalno-rekreacyjne			
Inne charakterystyczne produkty turystyczne			
Razem charakterystyczne produkty turystyczne			
Pozostałe produkty związane z turystyką			
Produkty spożywcze, napoje i wyroby tytoniowe			
Wyroby o splocie dzianinowym oraz szydełkowym, trykotaże, odzież, futra, obuwie			
Produkty rafinacji ropy naftowej			
Pozostałe produkty konsumpcyjne			
Przedmioty wartościowe			
Razem produkty turystyczne			

Składnikiem spożycia turystycznego są także wydatki rezydentów regionu podróżujących w ramach jego granic lub ponoszący wydatki związane z wyjazdem poza region.

Zgodnie z logiką przyjętą przy konstruowaniu metodologii przedmiotem bezpośrednich badań spożycia będą wyłącznie wydatki, których konsumpcja jest zlokalizowana w regionie. Będą to zatem usługi noclegowe, gastronomiczne, rekreacyjno-kulturalne, handlowe oraz ewentualnie wynajem pojazdów i usługi zidentyfikowane jako charakterystyczne dla Polski. W przypadku odwiedzających jednodniowych pominięte zostaną usługi noclegowe.

Określenie wielkości spożycia rezydentów regionu jest poważnym wyzwaniem ze względu na niewyodrębnianie tego zjawiska w badaniach. Stosunkowo najłatwiejsze wydaje się określenie wydatków noclegowych, gastronomicznych i pozostałych rezydentów regionu, którzy jako turyści podróżują po jego terytorium. Źródłem informacji będą w tym przypadku badania Instytutu Turystyki i oszacowania struktury wydatków z budżetów gospodarstw domowych, a po 2014 roku badania GUS. Większym problemem jest określenie wielkości wydatków rezydentów, wyjeżdżających poza jego granice. W tym przypadku proponuje się przyjęcie założenia, że wydatki te obejmują wyłącznie zakupy żywności, wyrobów oraz paliw i oszacowanie ich na podstawie ogólnej struktury wydatków na poszczególne produkty w powiązaniu z celami podróży i czasem trwania, a następnie odniesienia jej do aktywności turystycznej mieszkańców danego regionu. W przypadku korzystania z badań GUS możliwe będzie przypisanie tych wydatków do wyjazdów mieszkańców województwa. Jeśli chodzi o określenie, jaka ich część została poniesiona na terenie regionu, to proponuje się przyjęcie założenia, że będzie to jedno tankowanie paliwa i dzienny wydatek na pozostałe zakupy.

W przypadku podróży jednodniowych badanie dotyczące tego typu wyjazdów zostanie podjęte przez GUS od 2015 roku i powinno umożliwić identyfikację skali zjawiska w poszczególnych województwach. Wielkość wydatków będzie musiała być doszacowana na podstawie informacji o zachowaniach w trakcie wyjazdu (możliwe skorzystanie także z badań budżetu czasu prowadzonego dla lat 2013/2014).

Spożycie opisanych grup odwiedzających zostanie uzupełnione o tzw. spożycie turystyczne pozostałe, na które składają się dopłaty do charakterystycznych produktów turystycznych udostępnianych na zasadach nierynkowych oraz wydatki na podróże służbowe, zarówno rezydentów regionu podróżujących po jego terenie, jak i rezydentów pozostałych części kraju, którzy w tym celu odwiedzają region. W odniesieniu do spożycia na zasadach nierynkowych zostanie zastosowany system mieszany – dopłaty zostaną doliczone z RST proporcjonalnie do ustalonego dla danego regionu spożycia usług. W przypadku podróży służbowych również proponuje się zastosowanie systemu mieszanego. Wielkość i struktura wydatków związanych z podróżami służbowymi na terenie regionu ustalona na podstawie badań Instytutu Turystyki lub badań GUS posłuży jako podstawa do rozszacowania wydatków na podróże służbowe ustalonych na poziomie kraju przez Departament Rachunków Narodowych. Kwota ta jest wykorzystywana do sporządzania RST, po-

nieważ w badaniach gospodarstw domowych wydatki na podróże są silnie niedoszacowane ze względu na trudności ze zidentyfikowaniem tej grupy odwiedzających.

Tabela 5. Spożycie turystyczne w regionie wg produktów i grup nabywców

Produkty	Pieniężne wydatki odwiedzających na spożycie końcowe			Zużycie pośrednie (podróże służbowe)	Inne składowe spożycia turystycznego w regionie*	Spożycie turystyczne pieniężne i w naturze w regionie
	Spożycie nierezydentów regionu*	We-wnątrz-regionalne spożycie rezydentów regionu	Spożycie turystyczne w regionie			
	1	2	3=1+2	4	5	6=3+4+5
Produkty charakterystyczne						
Usługi noclegowe						
Usługi noclegowe						
1.1. Usługi noclegowe (z wyłączeniem 1.2.)						
1.2. Usługi noclegowe świadczone w drugich domach						
Usługi gastronomiczne						
Usługi pasażerskiego transportu kolejowego						
Usługi pasażerskiego transportu lądowego						
Usługi morskiego, śródlądowego i przybrzeżnego transportu pasażerskiego						
Usługi pasażerskiego transportu lotniczego						
Wynajem i dzierżawa samochodów osobowych i furgonetek						
Działalność organizatorów turystyki, pośredników i agentów turystycznych oraz pozostała działalność usługowa w zakresie rezerwacji i działalności z nią związane						
Usługi kulturalno-rekreacyjne						
Razem charakterystyczne produkty turystyczne						
Pozostałe produkty związane z turystyką						
Produkty spożywcze, napoje i wyroby tytoniowe						

Wyroby o splecie dzianinowym oraz szydełkowym, trykotaże, odzież, futra, obuwie						
Produkty rafinacji ropy naftowej						
Pozostałe produkty konsumpcyjne						
Przedmioty wartościowe						
Razem produkty turystyczne						

* na spożycie nierezydentów regionu składają się łączne wydatki turystyczne odwiedzających zagranicznych (turyistów i odwiedzających jednodniowych) oraz odwiedzających krajowych - nierezydentów regionu.

Źródła danych

O ile metodologiczne uporządkowanie problemu spożycia turystycznego w regionie (na poziomie województw) nie budzi poważniejszych trudności, o tyle empiryczne oszacowanie wskazanych wyżej elementów tego spożycia w wymiarze wartościowym jest niezwykle trudne z uwagi na duże wymagania co do zakresu, jakości i stopnia dezagregacji danych. Trudności te warto omówić odrębnie w odniesieniu do grup nabywców.

1. Podstawą do oszacowania spożycia turystycznego nierezydentów-cudzoziemców mogą być coroczne badania graniczne, realizowane do 2012 roku przez Instytut Turystyki, następnie kontynuowane przez inne jednostki badawcze i GUS. Szacowanie spożycia turystycznego w ujęciu regionalnym jest na podstawie tych badań trudne, ale nie niemożliwe. Warto bardziej szczegółowo omówić dwie odrębne podgrupy odwiedzających:
 - a. Turyści. Podstawowym ograniczeniem jest to, że turyści zazwyczaj odwiedzają kilka miejsc w czasie tej samej podróży, a zatem trudno obliczyć liczbę przyjazdów do danego regionu (województwa) i przyporządkować tym przyjazdom wydatki przypadające na region. Trudności tej nie udaje się w łatwy sposób pokonać, a więc przy obecnym stanie badań precyzyjne oszacowanie przychodów regionów (województw) z tytułu wizyt cudzoziemców jest wątpliwe. Problem ten został jednak dość dawno dostrzeżony przez autorów badań granicznych, o czym świadczy m.in. modyfikacja narzędzia badawczego, pozwalająca lepiej rozebrać geograficznie wydatki oraz oszacować wydatki związane z korzystaniem z jednorodnej bazy noclegowej dzięki zawartemu w ankiecie pytaniu o liczbę noclegów spędzonych w poszczególnych województwach i poszczególnych rodzajach bazy noclegowej. Taka informacja jest bardzo przydatna z punktu widzenia RRST, ponieważ w jednoznaczny sposób pozwala przyporządkować wydatki respondentów do odwiedzanego regionu; takie działanie może być wykorzystane jedynie wówczas, gdy respondenci wskazują jeden (badany) region/województwo. Pozwala to uniknąć zafałszowania poziomu średnich wydatków poprzez wliczenie sum pozostawionych w innych regionach/województwach i w ten sposób można uzyskać dane jednoznaczne z poziomem wydatków poniesionych właśnie we wskazanym regionie (województwie). Mankamentem takiego szacowania spożycia turystycznego jest nieuwzględnianie w analizie tych respondentów, którzy w czasie tej samej podró-

ży zatrzymują się w kilku regionach (województwach). Z konieczności zatem szacowanie przeciętnych wydatków w regionie dokonywane jest na podstawie mniejszej liczby ankiet oraz – co bardziej istotne – praktycznie z oszacowań wyeliminowana jest turystyka objazdowa, w badaniach wyodrębniona w pozycji *mieszane*. Próbą rozwiązania tego problemu jest rozszacowanie wydatków z pozycji *mieszane* według struktury ruchu turystycznego (np. na podstawie liczby udzielonych noclegów w bazie noclegowej). Jednak założenie, że wydatki na nocleg w każdym odwiedzanym województwie są równe, jest niestety dużym przybliżeniem. Można pójść dalej korygując proporcję noclegów średnimi wydatkami na nocleg w poszczególnych województwach uzyskanymi z analizy przypadków jednorodnych; można również posłużyć się analizą cen usług noclegowych w województwach. Drugie ograniczenie związane jest z oszacowaniem tej części spożycia turystycznego, która związana jest z wydatkami poniesionymi poza granicami kraju (ale zasilającymi gospodarkę badanego regionu). Oszacowanie jest możliwe jedynie metodą *top down*, tj. poprzez podział wielkości ustalonych dla RST na województwa. Kluczem do rozszacowania powinna być struktura noclegów udzielonych cudzoziemcom wg województw.

- b. Odwiedzający jednodniowi. Drugą grupą nierezydentów-cudzoziemców są odwiedzający jednodniowi. Do wykorzystania są tu cztery źródła danych: (1) pomiar ruchu na przejściach granicznych – prowadzony do 2012 roku (włącznie) przez IT; (2) pomiar ruchu na zewnętrznych granicach UE (Rosja, Białoruś i Ukraina) prowadzony przez Straż Graniczną; (3) badania ankietowe na zewnętrznych granicach UE prowadzone przez WUS w Rzeszowie (z Rosją od 2012); (4) historyczne dane Straży Granicznej o ruchu na przejściach granicznych w okresie przed przystąpieniem do strefy Schengen. Źródła te informują o łącznym ruchu na granicach. W celu uzyskania liczby odwiedzających jednodniowych należy najpierw obliczyć wojewódzką dystrybucję przekroczeń granic, a następnie odjąć odpowiednie liczby turystów. Z wymienionych źródeł jedynie (4) pozwala na jednoznaczne pokazanie przekroczeń granicy w układzie wojewódzkim, a ponadto (3) w odniesieniu do granic z Rosją, Białorusią i Ukrainą. Źródło (2) w postaci publikowanej w Internecie – nie, ale Straż Graniczna dysponuje szczegółowymi danymi, o które należałoby wystąpić. Pomiar ruchu na przejściach prowadzony przez IT (źródło 1), zaprojektowano mając na uwadze najważniejsze przejścia/ punkty przekraczania granic z poszczególnymi krajami. W tym zakresie można mówić o warstwowej próbie punktów przekraczania granic. Nie kierowano się ich położeniem wg województw. Rzecz jasna, wiemy gdzie leżą obserwowane punkty i wtórna analiza danych, wspomóżona źródłem (4) może przynieść przybliżone wyniki w układzie wojewódzkim⁹. Począwszy od 2014 roku podstawowym źródłem informacji w odniesieniu do podróży jednodniowych jest badanie GUS *Uczestnictwo w podróżach krajowych/zagranicznych według kwartałów (PKZ)*, realizowane w gospodarstwach domowych.

⁹ Uwagi odnoszące się do rozszacowania przyjazdów turystów i odwiedzających jednodniowych zostały przygotowane przez W. Bartoszewicza.

2. Jeśli chodzi o szacowanie spożycia turystycznego rezydentów badanego regionu, nie ma jednego źródła danych, które pozwoliłoby tego dokonać. Do szacunków można wykorzystać:
 - a. dane z badania budżetów gospodarstw domowych w podziale na województwa;
 - b. wyniki badań regionalnych (jeśli dla danego regionu są one dostępne); to źródło danych nie może być jednak traktowane jako podstawowe a może służyć jedynie do weryfikacji innych danych. Wynika to przede wszystkim z niespójności tych badań, dostrzeganych różnic metodologicznych oraz braku ciągłości w prowadzeniu badań regionalnych;
 - c. do 2013 roku włącznie – wybrane dane z badania modułowego;
 - d. od 2014 – badanie GUS Uczestnictwo w podróżach krajowych/zagranicznych według kwartałów (PKZ).
3. Trzecia grupa nabywców to nierezydenci regionu - mieszkańcy innych województw. Szacowanie poziomu spożycia turystycznego tej grupy można oprzeć na danych pochodzących z następujących badań: do 2013 roku włącznie - *Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych* (modułowe badanie GUS, realizowane co kilka lat; ostatnie badanie tego typu zostało zrealizowane w 2013 roku), *Aktywność turystyczna Polaków* (do 2012 badanie realizowane przez Instytut Turystyki) oraz badanie budżetów gospodarstw domowych (GUS). Z punktu widzenia RRST najważniejszym walorem informacyjnym tych badań jest możliwość oszacowania na ich podstawie wielkości popytu turystycznego mieszkańców Polski w ujęciu rzeczowym (liczby wyjeżdżających osób i liczby udzielonych noclegów, według struktury rodzajowej bazy noclegowej) oraz natężenia krajowego ruchu turystycznego (długo- i krótkookresowego) według województw. Jest to niezwykle ważne z punktu widzenia rachunku regionalnego. Istnieje również możliwość oszacowania poziomu wydatków, a zatem – w wyniku kolejnych obliczeń – poziomu spożycia turystycznego. Wydaje się natomiast, że żadne z tych badań nie umożliwia bezpośredniego oszacowania poziomu wydatków poniesionych na terenie regionu w związku z wyjazdem poza jego granice, a więc wydatków przeznaczonych na zakup usług i produktów, z których skorzystano na terenie regionu w drodze poza jego granice (np. noclegów tranzytowych, zakupu benzyny, kosztów wyżywienia; nie ma więc możliwości ustalenia, jaka część wydatków została poniesiona na rzecz podmiotów spoza regionu, a jaka pozostała w regionie, chociażby w postaci marż biur podróży). Zgodnie z założeniami metodologicznymi RRST część tę należałoby dołączyć do wewnątrzregionalnego spożycia rezydentów regionu. Oszacowanie tej części popytu turystycznego w regionie jest możliwe poprzez dezagregację danych ogólnokrajowych, pochodzących z RST metodą *top down*.

Podsumowując należy stwierdzić, że dostępne badania spożycia turystycznego rezydentów Polski nie dostarczają bezpośrednio informacji niezbędnych do sporządzenia RRST. Do roku 2012 największy zakres informacji można uzyskać z badania uczestnictwa w turystyce mieszkańców Polski (badania IT), badania modułowego GUS oraz budżetów gospodarstw domowych. Wykorzystanie danych z wyżej wspomnianych badań wymaga rozwiązania kilku problemów, wśród których do najważniejszych należą:

- brak pełnych informacji na temat wielkości spożycia turystycznego gospodarstw domowych: żadne z badań krajowych nie obejmuje podróży jednodniowych, nie określa także globalnej wielkości wydatków na podróże turystyczne, poniesionych przez gospodarstwa domowe; spożycie turystyczne odwiedzających jednodniowych można oszacować jedynie w odniesieniu do przyjazdów zza granicy;
- brak możliwości bezpośredniego określenia, jaka część wydatków w ramach podróży służbowych pochodzi z dochodów osobistych podróżujących, a jaka stanowi koszt delegujących ich przedsiębiorstw;
- brak możliwości określenia, jaka część wydatku turystycznego trafiła do podmiotów stanowiących lokalne jednostki rozpatrywanego rodzaju działalności w danym regionie – dotyczy to zwłaszcza wydatków na transport, zakupów w związku z podróżą turystyczną i dokonywanych w regionie zamieszkania zakupów usług biur podróży; wymaga to roszacowania danych z RST metodą *top down*.

Turystyczna produkcja globalna, wartość dodana i udział turystyki w PKB

Informacje na temat produkcji globalnej są punktem wyjścia do określenia wkładu turystyki w tworzenie wartości dodanej w regionie, PKB i zatrudnienie. Obrazują one skalę produkcji na terenie regionu. Kolejnym krokiem jest wyodrębnienie produkcji przeznaczonej na potrzeby odwiedzających i ustalenie na tej podstawie wartości dodanej, która powstała w związku z tą produkcją. W RST w tym celu wykorzystywane są dwa współczynniki: specjalizacji produkcji i współczynnik spożycia turystycznego. Są ustalane na podstawie rachunku podaży oraz wielkości spożycia turystycznego, które szacowane jest jako element RST. Określenie wkładu turystyki w PKB wymaga dodatkowo doszacowania podatków pośrednich netto.

W RST strona podażowa turystyki reprezentowana jest przez przedsiębiorstwa wytwarzające dobra i usługi wchodzące w zakres spożycia turystycznego oraz przez podaż tychże wyrobów. Różnice między obu wielkościami wynikają z faktu, że przynależność do określonego rodzaju działalności określana jest na podstawie charakteru działalności podstawowej, która może być uzupełniona przez produkcję innych produktów. Różnica może być też efektem importu i eksportu.

Zarówno rodzaje działalności, jak i produkty podzielone są na trzy grupy wyróżnione w oparciu o siłę związku między danym rodzajem działalności gospodarczej i związanymi z nim produktami a ich znaczeniem dla konsumpcji turystycznej. Wydzielono trzy rodzaje produktów i odpowiadających im rodzajów działalności gospodarczej:

- charakterystyczne,
- związane z turystyką,
- pozostałe.

Charakterystyczne produkty turystyczne (CPT) powinny spełniać przynajmniej jedno z następujących kryteriów:

- dany produkt reprezentuje istotną część wydatków turystycznych,
- znacząca część produkcji danego wyrobu lub usługi nabywana jest przez odwiedzających.

Analogicznie, *charakterystyczne rodzaje działalności turystycznej (CRDT)* to takie, których podstawową produkcję stanowią wyroby i usługi spełniające te kryteria. *Produkty związane z turystyką* to produkty, które w znaczącej części nabywane są przez uczestników

ruchu turystycznego; odpowiadające im rodzaje działalności to działalność związana z turystyką. *Pozostałe produkty* – to wszystkie pozostałe produkty, które są sporadycznie nabywane przez odwiedzających, oraz odpowiadające im rodzaje działalności gospodarczej.

Zakwalifikowanie poszczególnych produktów i odpowiadających im rodzajów działalności do którejś z wymienionych grup może się zmieniać na przestrzeni lat lub zależnie od kraju, zgodnie z wzorcami zachowań konsumpcyjnych odwiedzających. Istnieje jednak pewna grupa produktów i odpowiadających im rodzajów działalności, które z samej natury można uznać za charakterystyczne dla turystyki: są to usługi noclegowe, gastronomiczne, transportu pasażerskiego, biur podróży i kulturalno-rekreacyjne. Wśród produktów charakterystycznych uaktualniona metodologia wyróżnia produkty charakterystyczne (należą do nich wymienione powyżej) i produkty charakterystyczne dla danego kraju. Zakres podaży w RST określony jest także przez przynależność producentów do terytorium ekonomicznego danego kraju. Przedmiotem analizy jest wyłącznie działalność producentów będących rezydentami danej gospodarki. Podstawą do określenia wielkości produkcji globalnej i podaży związanej ze spożyciem turystycznej jest rachunek produkcji i rachunek podaży i wykorzystania wyrobów i usług.

W przypadku RRST przeniesienie rozwiązań z RST napotyka szereg trudności, które wynikają ze struktury gospodarki i systemu statystyki publicznej. Jeśli chodzi o pierwsze z wymienionych zagadnień, to w przypadku RRST występuje problem dysponowania danymi na temat lokalnych jednostek działalności, czyli oddziałów, jednostek terenowych przedsiębiorstwa, które działają w innych województwach niż jego siedziba. Jednostki te są zobowiązane do składania sprawozdań i ich produkcja powinna być przypisana do terytorium, na którym są zlokalizowane, jednak w praktyce wiele przedsiębiorstw ma tak scentralizowany system księgowy, że pełne odzwierciedlenie efektów ekonomicznych ich działalności jest niemożliwe. W efekcie w województwach, które są siedzibą centrali takich przedsiębiorstw będzie zlokalizowana większość lub całość ich produkcji.

Opisany problem ma wpływ na drugi istotny fakt, który ogranicza możliwości przeniesienia do RRST rozwiązań z RST. Dotyczy to niesporządzania na tym poziomie rachunku podaży i wykorzystania wyrobów i usług. Wyklucza to możliwość przeprowadzenia na poziomie regionów analizy porównawczej między podażą a spożyciem turystycznym, co stanowi kluczowy krok przy sporządzaniu RST i umożliwia oszacowanie wkładu turystyki w tworzenie wartości dodanej i w konsekwencji w PKB.

Trzeci problem, który ogranicza możliwości przeniesienia metodologii RST na poziom regionów jest charakter działalności niektórych przedsiębiorstw należących do CRDT. Dotyczy to przedsiębiorstw transportowych i biur podróży, które mogą świadczyć usługi na dowolnym terenie. Oznacza to, że powiązanie produkcji tych przedsiębiorstw ze spożyciem turystycznym na terenie regionu jest praktycznie niemożliwe.

Przedstawione przesłanki skłaniają do zaproponowania rozwiązania, które pozwoli określić wielkość podaży turystycznej na danym terenie, ale nie będzie lustrzanym odzwierciedleniem spożycia turystycznego w regionie. Podstawą jej określenia będzie produkcja globalna przedsiębiorstw skorygowana o wskaźniki specjalizacji (udział podstawowej produkcji w produkcji globalnej) i spożycia turystycznego (udział spożycia turystycznego w produkcji). Uwzględnione w RRST rodzaje działalności gospodarczej zostaną podzielone na dwie grupy zależnie od zasięgu terytorialnego produkcji. Do pierwszej grupy zostały zaliczone przedsiębiorstwa, które mogą oferować swoje usługi na dowolnym terytorium, tj. przewoźnicy i biura podróży. W odniesieniu do tych przedsiębiorstw zostanie zastosowane szacowanie od „góry”, tj. zostaną wykorzystane wskaźniki specjalizacji produkcji i spożycia turystycznego ustalone w ramach RST. Dodatkowo w przypadku biur podróży zostaną wykorzystane wskaźniki umożliwiające oszacowanie ich produkcji w wersji netto. Jeśli chodzi o pozostałe rodzaje działalności to zakres specjalizacji produkcji zostanie określony na podstawie ustaleń w RST, a współczynnik spożycia turystycznego w oparciu o zestawienie danych na temat produkcji ze spożyciem w regionie („podejście od dołu”). W tym celu ze względu na fakt, że produkcja globalna podawana jest w cenach bazowych konieczne będzie doszacowanie kwoty podatków pośrednich netto. Odpowiednie kwoty zostaną oszacowane na podstawie wielkości ustalonych w RST. Rachunek produkcji i wkładu turystyki w tworzenie wartości dodanej w regionie zostanie przedstawione w tabeli 6.

Tabela 6. Produkcja globalna i wkład turystyki w tworzenie wartości dodanej.

	Rodzaj działalności	Produkcja globalna	Wartość dodana	Współczynnik TWD*	Turystyczna wartość dodana
55	Hotele i pozostałe obiekty zakwaterowania				
	Imputowane usługi drugich domów				
56	Gastronomia				
49.1	Transport kolejowy				
49.3	Transport lądowy pozostały				
50.1 i 50.3	Transport wodny				
51.1	Transport lotniczy				
77.11	Wynajem i dzierżawa samochodów osobowych i furgonetek				
79	Działalność związana z turystyką				
91 i 93	Usługi kulturalno-rekreacyjne				

	Rodzaj działalności	Produkcja globalna	Wartość dodana	Współczynnik TWD*	Turystyczna wartość dodana
	Charakterystyczna krajowa działalność turystyczna				
	Charakterystyczna działalność turystyczna ogółem				
50., 51 i 52	Handel ogółem				
	Działalność związana z turystyką				
	Działalność drugorzędna				
	Pozostałe rodzaje działalności				
	Cała gospodarka regionu				
	Podatki pośrednie netto		x	x	
	Turystyczny PKB		x	x	

* Iloczyn współczynnika spożycia turystycznego i specjalizacji produkcji.

Wielkość wkładu turystyki w PKB w części dotyczącej podatków pośrednich i produkcji drugorzędnej zostanie oszacowana metodą „z góry” na podstawie wyników RST. W podobny sposób szacowany jest także ogólny poziom PKB w województwach i podregionach.

Podstawowe dane dotyczące produkcji i wartości dodanej powinny być zgodne z danymi wykorzystywanymi do szacowania rachunków wojewódzkich. Obecnie rachunki te wykonywane są przez US w Katowicach. Wykorzystanie wspomnianych danych będzie wymagało dezagregacji danych wykorzystywanych w rachunkach w celu dostosowania ich do podziału przedstawionego w tabeli 6. Dodatkowym źródłem informacji mogą być dane dotyczące podmiotów gospodarczych publikowane przez GUS dla województw.

Trudnym problemem jest określenie podaży usług tzw. drugich domów, która szacowana jest w oparciu o dane na temat stanu posiadania tych domów i przeciętnych czynszów. Zalecanym rozwiązaniem jest ustalenie liczby drugich domów w regionie przy pomocy rejestrów nieruchomości i wykorzystanie ogólnopolskiego poziomu czynszów.

Zatrudnienie w turystyce

Założenia teoretyczne

Moduł „Zatrudnienie w turystyce” RRST w założeniu powinien dostarczać informacji nt. wielkości i struktury zatrudnienia i wynagrodzeń w przedsiębiorstwach zaliczanych do charakterystycznych rodzajów działalności turystycznej oraz produktywności pracowników branży turystycznej. W szczególności struktura zatrudnienia powinna uwzględniać wielkość zatrudnienia według płci i formy zatrudnienia (pracownicy najemni lub samozatrudnieni) oraz zmienność (fluktuacje) poziomu zatrudnienia (sezonowość) w turystyce.

Ważnym elementem jest zakres przedsiębiorstw objętych poszczególnymi badaniami ze względu na nierównomierne rozkład zagospodarowania turystycznego Polski. Oznacza to, że badania reprezentacyjne realizowane na niewielkich próbach, mają ograniczoną przydatność dla potrzeb rachunku regionalnego.

Ponadto, ze względu na satelitarny charakter rachunku turystyki konieczne jest uzyskanie dostępu do poszczególnych danych na możliwie najniższym poziomie ich agregacji (klasy).

W polskiej sprawozdawczości statystycznej dane o **pracujących** dotyczą osób wykonujących pracę przynoszącą im zarobek lub dochód. Zaliczono do tej grupy:

- a) osoby zatrudnione na podstawie stosunku pracy (umowa o pracę, powołanie, mianowanie, wybór);
- b) pracodawców i pracujących na własny rachunek, czyli:
 - właścicieli, współwłaścicieli i dzierżawców gospodarstw indywidualnych,
 - właścicieli, współwłaścicieli (łącznie z pomagającymi członkami rodzin),
 - inne osoby pracujące na własny rachunek (np. wykonujące wolne zawody);
- c) osoby wykonujące pracę nakładczą;
- d) agentów (łącznie z pomagającymi członkami rodzin oraz osobami zatrudnionymi przez agentów).

Pojęcie „zatrudnionego” w polskiej sprawozdawczości statystycznej definiowane jest następująco:

Zatrudnieni (pracownicy najemni) w gospodarce narodowej – to osoby zatrudnione na podstawie stosunku pracy na czas określony (w tym sezonowo i dorywczo) i nieokreślony, w pełnym i niepełnym wymiarze czasu pracy. Do grupy tej zalicza się:

- a) osoby zatrudnione na podstawie umowy o pracę, w tym również:
 - zatrudnione przy pracach interwencyjnych i robotach publicznych, finansowanych z Funduszu Pracy,
 - młodociane pracujące na podstawie umowy o pracę,
 - zatrudnione poza granicami kraju, pracujące na rzecz krajowych jednostek organizacyjnych,
 - przebywające za granicą na podstawie delegacji służbowej,
 - związane z działalnością finansowaną z zakładowego funduszu socjalnego;
- b) osoby zatrudnione na podstawie powołania, wyboru lub mianowania;
- c) osoby pracujące w zakładach pracy w formie zorganizowanych grup roboczych (jednostki wojskowe, uczestnicy Ochotniczych Hufców Pracy, z wyjątkiem odbywających naukę zawodu, junacy obrony cywilnej, junacy straży przemysłowej i pożarnej, osoby odbywające w zakładach pracy zastępczą służbę poborowych, skazani).

Do grupy zatrudnionych nie zalicza się m.in.:

- a) osób wykonujących pracę nakładczą;
- b) uczniów, którzy zawarli z zakładem pracy umowę o pracę w celu przygotowania zawodowego;
- c) osób przebywających na urloпах wychowawczych w celu sprawowania opieki nad dzieckiem (także tych, które pobierają jednocześnie zasiłki macierzyńskie z tytułu urodzenia kolejnego dziecka), mimo że figurują one w stanie ewidencyjnym zakładu pracy;
- d) uczniów szkół dla niepracujących oraz słuchaczy szkół wyższych odbywających praktyki wakacyjne lub dyplomowe.

Metodologia statystyczna przyjęta w Polsce umożliwia jedynie określenie przeciętnej liczby pracujących, przy czym dane dotyczące przeciętnej liczby właścicieli, współwłaścicieli i pomagających członków rodzin stanowią przeciętną stanów z końca wybranego roku i roku poprzedniego, a dane dotyczące liczby zatrudnionych są ekwiwalentem pełnego wymiaru czasu pracy (ang. *Full-time Equivalent* – FTE). Wynika to z tego, że w Polsce przeciętny poziom zatrudnienia osób fizycznych jest zawsze podawany w przeliczeniu na pełne etaty (bierze się pod uwagę osoby pełnozatrudnione oraz niepełnozatrudnione w przeliczeniu na pełnozatrudnionych). Dane dotyczące pracujących gromadzone są na zasadzie jednorazowego ujmowania osób w głównym miejscu pracy, co pozwala uniknąć sytuacji, w której jedna osoba byłaby liczona kilkakrotnie.

Zakres podmiotowy sprawozdawczości statystycznej w zakresie rynku pracy w Polsce obejmuje następujące podmioty prowadzące działalność gospodarczą:

- podmioty zaliczone do sektora przedsiębiorstw – o liczbie pracujących 50 osób i więcej – badanie pełne miesięczne (DG-1) i roczne (Z-06), o liczbie pracujących od 10 do 49 osób – badanie reprezentacyjne miesięczne (10% jednostek) i roczne badanie pełne,

- podmioty o liczbie pracujących do 9 osób – objęte rocznym badaniem reprezentacyjnym (sprawozdanie SP 3, próba 5%),
- pozostałe jednostki prowadzące działalność gospodarczą – kwartalne (Z-03) i roczne badanie pełne.

W ujęciu przedmiotowym omawiane badania pozwalają uzyskać:

- w okresach miesięcznych szacunkowe dane nt.: liczby pracujących według stanu na koniec miesiąca oraz przeciętnej liczby zatrudnionych w sektorze przedsiębiorstw, a ponadto w okresach kwartalnych w pozostałych jednostkach gospodarki narodowej.
- dane roczne ogółem nt.:
 - liczby pracujących ogółem (z wyróżnieniem liczby kobiet), liczby pracujących, dla których jednostka sprawozdawcza jest głównym miejscem pracy (z tego pełnozatrudnieni, w tym zatrudnieni na umowy okresowe, niepełnozatrudnieni, w tym zatrudnieni na umowy okresowe, właściciele i współwłaściciele łącznie z pomagającymi członkami ich rodzin (...));
 - liczby pracowników zatrudnionych przez agencje pracy tymczasowej, pracowników na kontraktach, osób, z którymi zawarto umowę zlecenie lub umowę o dzieło, a które nie są nigdzie zatrudnione na podstawie stosunku pracy;
 - przeciętnej liczby zatrudnionych ogółem, osób zatrudnionych na podstawie umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego (...);
 - liczby pracowników wg stanu w dniu 31 grudnia otrzymujących w grudniu wynagrodzenie nieprzekraczające minimalnego wynagrodzenia (...);
 - liczby przyjęć do pracy pracowników pełnozatrudnionych, w tym kobiet i osób podejmujących pracę po raz pierwszy;
 - liczby zwolnień z pracy osób pełnozatrudnionych, w tym kobiet;
 - liczby pracujących, w tym kobiet, według faktycznego miejsca pracy (gminy);
 - informacje o działalności jednostki w zakresie szkoleń.

Przedstawione zasady sprawozdawczości pozwalają na uzyskanie informacji o liczbie pracujących w gospodarce narodowej według rodzaju działalności PKD, sektorów i form własności, statusu zatrudnienia oraz płci i w przekrojach terytorialnych: regiony, województwa oraz podregiony, powiaty, gminy **jedynie w zakresie jednostek zatrudniających powyżej 9 osób i wyłącznie na koniec roku (bez stanów przejściowych)**. Takie dane pozwala uzyskać sprawozdawczość w oparciu o formularz Z-06.

Meldunki w ujęciu miesięcznym (formularz DG-1) dostępne są dla ogółu przedsiębiorstw o liczbie pracujących 50 osób i więcej oraz dla 10-procentowej próby jednostek o liczbie pracujących od 10 do 49 osób. Meldunek DG-1 pozwala jednak na uzyskanie bardzo skromnej informacji, ograniczonej w zasadzie tylko do wielkości zatrudnienia i tylko na poziomie działu. W przypadku jednostek objętych badaniem prowadzonym na formularzu SP 3 (do 9 osób) próba wynosi jedynie 5% przedsiębiorstw.

Merytoryczny zakres modułu zatrudnienia ilustruje tabela 7.

Tabela 7. Pracujący¹ w charakterystycznych rodzajach działalności turystycznej stan na 31. 12. xxxx r. (wszystkie jednostki) – według województw

Rodzaj działalności wg PKD	Liczba jednostek ²	Status							Współczynnik TWD	Liczba pracujących		
		Zatrudnieni			Właściciele, współwłaściciele i pomagający członkowie rodzin			Mężczyźni		Kobiety	Ogółem	
		Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem					
55.1	Hotele											
55.2	Pozostałe obiekty noclegowe											
55.3	Restauracje											
55.4	Bary											
55.5	Działalność stołówek i catering											
60.1	Transport kolejowy											
60.21	Pozostały pasażerski transport rozkładowy lądowy											
60.23	Pozostały pasażerski transport lądowy											
61	Transport wodny											
62	Transport lotniczy											
63.3	Działalność związana z turystyką											
71.1	Wynajem samochodów osobowych											
92.3	Inna działalność artystyczna rozrywkowa											
92.5	Działalność bibliotek, archiwów, muzeów...											
92.6	Działalność związana ze sportem											
92.7	Pozostała działalność rekreacyjna											
93.04	Działalność związana z poprawą kondycji fizycznej											
CRDT ogółem												
Ogółem Polska** - cała gospodarka.		x							x	x	x	x

¹ Dane dla jednostek zatrudniających powyżej 9 osób - na podstawie badania prowadzonego na formularzu Z-06. Pozostałe jednostki - na podstawie badania prowadzonego na formularzu SP-3 – dot. działalności gospodarczej przedsiębiorstw o liczbie pracujących do 9 osób (badanie reprezentacyjne).

² Liczba jednostek - j.w.;

Ograniczenia

Zgodnie z powyższą informacją należy się liczyć z następującymi ograniczeniami w toku opracowania modułu zatrudnienia RRST:

- brak pełnej sprawozdawczości rocznej i miesięcznej dla jednostek o liczbie pracujących do 9 osób (roczne badanie reprezentacyjne, próba 5%)
- brak pełnej sprawozdawczości miesięcznej dla jednostek o liczbie pracujących poniżej 50 osób (badanie roczne pełne Z-06; ale miesięczne reprezentacyjne DG-1, próba 10%)
- trudności w oszacowaniu struktury zatrudnienia i wynagrodzeń (w podziale wg płci oraz wg formy zatrudnienia). brak danych dla oszacowania poziomu sezonowości zatrudnienia w turystyce
- brak danych na odpowiednio niskim poziomie agregacji (poziom klas)
- trudności w oszacowaniu skali zatrudnienia w turystyce w podziale na województwa.

Ponadto wszelkie informacje dostępne są najwcześniej pod koniec trzeciego kwartału roku kalendarzowego następującego po roku kalendarzowym objętym badaniem. Kolejną komplikacją w procesie realizacji RRST w zakresie zatrudnienia (problem ten może wystąpić także w odniesieniu do produkcji i podaży turystycznej) na poziomie regionalnym stanowić będzie zbyt mały poziom dezagregacji danych (jedynie do poziomu działu).

Źródła danych

W przypadku tych podmiotów gospodarki, w których liczba pracujących przekracza 9 osób, bez względu na charakter własności (sektor publiczny i prywatny), dane dotyczące pracujących, zatrudnionych oraz właścicieli, współwłaścicieli i pomagających członków rodzin (samozatrudnionych) można uzyskać na podstawie danych z formularza Z-06 według stanu w dniu 31 grudnia wybranego roku. Co się tyczy omawianej grupy przedsiębiorstw (zatrudniających powyżej 9 osób), możliwe jest przedstawienie danych w zakresie faktycznej liczby pracujących (także według płci i w podziale na zatrudnionych oraz właścicieli, współwłaścicieli i pomagających członków rodzin).

Dużym ograniczeniem jest fakt, że sprawozdanie Z-06 dotyczy całego roku, co uniemożliwia przeprowadzenie badań w zakresie sezonowości pracy. Badanie to prowadzone jest metodą pełną, miesięczną jedynie w przedsiębiorstwach o liczbie pracujących powyżej 50 osób (udział tych przedsiębiorstw w ogólnej liczbie przedsiębiorstw turystycznych w Polsce jest jednak niewielki).

Można w tym celu wykorzystać formularz DG-1 (meldunek miesięczny), który umożliwia określenie poziomu zatrudnienia i wynagrodzeń, ale bez podziału według płci i formy zatrudnienia, natomiast pozwoli uwzględnić wszystkie jednostki o liczbie pracujących

powyżej 50 osób oraz reprezentacyjną (10%) próbę jednostek o liczbie pracujących od 10 do 49 osób.

Informacja na temat przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto (ogółem) zawarta jest w danych z formularza Z-06, ale bez podziału na płeć i zatrudnionych/samozatrudnionych.

Wielkość zatrudnienia w małych przedsiębiorstwach (o liczbie pracujących do 9 osób), podobnie jak ich produkcja, stanowi największy problem przy badaniu zatrudnienia w turystycznych rodzajach działalności w ramach RRST, ponieważ przedsiębiorstwa te nie są uwzględnione w badaniach opartych na formularzu Z-06. W tej grupie przedsiębiorstw prowadzone są jedynie badania według formularza SP-3: „Działalność gospodarcza przedsiębiorstw o liczbie pracujących do 9 osób”. Jest to roczne badanie reprezentacyjne na krajowej próbie losowej (5%). Niestety w operacji do losowania próby brak jest symbolu podklasy, co uniemożliwia wyszacowanie informacji na tym poziomie.

Częściowym rozwiązaniem problemu może być wykorzystanie wyników badań prowadzonych przy użyciu formularza SP-3 oraz rejestru REGON. Ponieważ wspomniane badanie nie jest pełne, istnieje konieczność oszacowania danych dla poszczególnych regionów (województw). Przyjmując, że wielkość i struktura zatrudnienia w przedsiębiorstwach turystycznych o liczbie pracujących do 9 osób są w miarę jednorodne, można podjąć próbę uogólnienia danych dla przedsiębiorstw z próby losowej na wszystkie przedsiębiorstwa turystyczne (do 9 osób) w danym regionie. Identyfikację przedsiębiorstw będących przedmiotem zainteresowania RRST należy w takim wypadku przeprowadzić na podstawie rejestru REGON dla danego województwa. Uzyskane w ten sposób dane będą obarczone błędem, ale pozwolą uniknąć dodatkowych badań omawianej grupy przedsiębiorstw. Umożliwią też oszacowanie wielkości zatrudnienia w jednostkach stanowiących znaczący odsetek przedsiębiorstw turystycznych oraz ważną część gospodarki zarówno z punktu widzenia rozwoju branży turystycznej, jak i poszukiwania nowych możliwości aktywizacji ekonomicznej ludności. Problemem, podobnie jak w przypadku produkcji i podaży turystycznej, pozostaje oszacowanie liczby pracujących w szarej strefie w poszczególnych regionach.

Nakłady inwestycyjne i środki trwałe w charakterystycznych rodzajach działalności turystycznej

Nakłady inwestycyjne i wartość netto środków trwałych w regionalnym rachunku satelitarnym turystyki opracowywane winny być zgodnie z zasadami metodologicznymi stosowanymi dla potrzeb rachunków narodowych, zgodnymi z zaleceniami ESA 1995.

Zgodnie z terminologią przez **nakłady inwestycyjne** rozumie się nakłady finansowe lub rzeczowe, których celem jest stworzenie nowych środków trwałych lub ulepszenie (przebudowa, rozbudowa, rekonstrukcja, lub modernizacja) istniejących obiektów majątku trwałego, a także nakłady na tzw. pierwsze wyposażenie inwestycji.

Nakłady na środki trwałe są to nakłady na:

- budynki i budowle (obejmują budynki i lokale oraz obiekty inżynierii lądowej i wodnej), w tym m. in. roboty budowlano-montażowe, dokumentacje projektowo-kosztorysowe,
- maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia (łącznie z przyrządami, ruchomościami i wyposażeniem),
- środki transportu,
- inne, tj.: melioracje szczegółowe, koszty ponoszone przy nabyciu gruntów i używanych środków trwałych, oraz od 1995 r. inwentarz żywy (stado podstawowe) i zaszczepienia wieloletnie, a ponadto odsetki od kredytów i pożyczek inwestycyjnych za okres realizacji inwestycji (uwzględnione wyłącznie w danych wyrażonych w cenach bieżących), z wyjątkiem odsetek nieuwzględnionych w wartości nakładów na środki trwałe przez podmioty stosujące Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR), wprowadzone od 1 stycznia 2005 r. W przypadku ujemnych różnic kursowych walut, suma nakładów na poszczególne grupy rodzajowe może być większa od nakładów na środki trwałe ogółem.

Natomiast **pozostałe nakłady**, są to nakłady na tzw. pierwsze wyposażenie inwestycji oraz inne koszty związane z realizacją inwestycji. Nakłady te nie zwiększają wartości środków trwałych.

Do **środków trwałych** zalicza się kompletne i nadające się do użytku składniki majątkowe o przewidywanym okresie używania dłuższym niż rok, w tym również drogi publiczne, ulice i place łącznie z pobocznymi i podbudową, uzbrojenie terenu, zaszczepienia wieloletnie, melioracje, budowle wodne, grunty, inwentarz żywy (stado podstawowe) oraz od 1 stycznia 2002 r. spółdzielcze własnościowe.

Wartość brutto środków trwałych jest to wartość równa nakładom poniesionym na ich zakup lub wytworzenie, bez potrącenia wartości zużycia (umorzenia). Przez wartość brutto środków trwałych w bieżących cenach ewidencyjnych według stanu w dniu 31 XII od 1995 r. należy rozumieć:

- w zakresie środków trwałych przekazanych do eksploatacji:
 - przed 1 stycznia 1995 r. – wartość w cenach odtworzenia z września 1994 r.,
 - 1 stycznia 1995 r. – wartość w cenach bieżących nabycia lub wytworzenia;
- w podmiotach stosujących Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR), wprowadzone od 1 I 2005 r. – również wycenę według wartości godziwej.

Grupowania nakładów inwestycyjnych i wartości środków trwałych według sekcji i działów dokonuje się na podstawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD 2007).

Nakłady inwestycyjne zaliczono do odpowiednich sekcji i działów Polskiej Klasyfikacji Działalności zgodnie z zaklasyfikowaniem działalności inwestora (podmiotu gospodarki narodowej), z wyjątkiem nakładów na obiekty niezwiązane z jego podstawową działalnością, które zaliczono do odpowiednich sekcji i działów według kryterium przeznaczenia obiektu (dotyczy np.: budynków i lokali mieszkalnych, obiektów przeznaczonych dla potrzeb edukacji, ochrony zdrowia, sportu i rekreacji).

Nakłady na drogi publiczne, ulice i place zalicza się do sekcji „Transport i gospodarka magazynowa”.

Dane o środkach trwałych według sekcji i działów Polskiej Klasyfikacji Działalności opracowano metodą przedsiębiorstw, co oznacza, że wszystkie środki trwałe danego podmiotu gospodarki narodowej zaliczono do tego poziomu klasyfikacyjnego, do którego zaliczono podmiot na podstawie przeważającego rodzaju działalności, np. w przedsiębiorstwie zaliczonym do sekcji „Przetwórstwo przemysłowe” wszystkie środki trwałe użytkowane zarówno w działalności produkcyjnej, jak i poza tą działalnością (budynki i lokale mieszkalne, obiekty służące edukacji, ochronie zdrowia itp.) zalicza się do sekcji „Przetwórstwo przemysłowe”. Wartość dróg publicznych, ulic i placów zaliczono do sekcji „Transport i gospodarka magazynowa”.

Dla regionalnego rachunku satelitarne go turystyki podstawowe znaczenie ma podział danych z rachunków narodowych na województwa.

Podziału nakładów inwestycyjnych według województw dokonuje się według lokalizacji inwestycji i taki też został przyjęty w RRST. Natomiast podziału środków trwałych według województw dokonuje się metodą jednostki lokalnej rodzaju działalności.

Tab. 8. Nakłady inwestycyjne na środki trwałe w charakterystycznych rodzajach działalności turystycznej w xxxx roku, ceny bieżące (w mln PLN)

Rodzaj działalności		Nakłady na produkowane aktywa niefinansowe					Nakłady ogółem
		Budynki mieszkalne	Pozostałe budynki i budowle	Środki transportu	Pozostałe	Ogółem	
	Drugie domy						
I	Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi						
55.1	Hotele i podobne obiekty zakwaterowania						
55.2	Obiekty noclegowe turystyczne i miejsca krótkotrwałego zakwaterowania						
55.3	Pola kempingowe (włączając pola dla pojazdów kempingowych) i pola namiotowe						
55.9	Pozostałe zakwaterowanie						
56.1	Restauracje i pozostałe placówki gastronomiczne						
56.2	Przygotowanie żywności dla odbiorców zewnętrznych, pozostała gastronomiczna działalność						
56.3	Przygotowywanie i podawanie napojów						
H	Transport i gospodarka magazynowa						
49.1	Transport kolejowy pasażerski międzymiastowy						
49.3	Pozostały transport lądowy pasażerski (bez taksówek)						
50.	Pasażerski transport wodny i lotniczy						
77.11	Wynajem i dzierżawa samochodów osobowych i furgonetek						
N	Usługi administrowania i działalność wspierająca						
79	Działalność organizatorów turystyki, pośredników i agentów turystycznych oraz pozostała działalność usługowa						
R	Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją						
91.0	Działalność bibliotek, archiwów, muzeów oraz pozostała działalność związana z kulturą						
93.1	Działalność związana ze sportem						
93.2	Działalność rozrywkowa i rekreacyjna						
96.04	Działalność usługowa związana z poprawą kondycji fizycznej						
	Ogółem CRDT						

Tabela 9. Wartość netto środków trwałych w charakterystycznych rodzajach działalności turystycznej w xxxx r. (ceny bieżące)

Rodzaj działalności		Produkowane aktywa niefinansowe					Nakłady ogółem
		Budynki mieszkalne	Pozostałe budynki i budowle	Środki transportu	Pozostałe	Ogółem	
	Drugie domy						
I	Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi						
55.1	Hotele i podobne obiekty zakwaterowania						
55.2	Obiekty noclegowe turystyczne i miejsca krótkotrwałego zakwaterowania						
55.3	Pola kempingowe (włączając pola dla pojazdów kempingowych) i pola namiotowe						
55.9	Pozostałe zakwaterowanie						
56.1	Restauracje i pozostałe placówki gastronomiczne						
56.2	Przygotowanie żywności dla odbiorców zewnętrznych, pozostała gastronomiczna działalność						
56.3	Przygotowywanie i podawanie napojów						
H	Transport i gospodarka magazynowa						
49.1	Transport kolejowy pasażerski między-miastowy						
49.3	Pozostały transport lądowy pasażerski (bez taksówek)						
50.	Pasażerski transport wodny i lotniczy						
77.11	Wynajem i dzierżawa samochodów osobowych i furgonetek						
N	Usługi administrowania i działalność wspierająca						
79	Działalność organizatorów turystyki, pośredników i agentów turystycznych oraz pozostała działalność usługowa						
R	Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją						
91.0	Działalność bibliotek, archiwów, muzeów oraz pozostała działalność związana z kulturą						
93.1	Działalność związana ze sportem						
93.2	Działalność rozrywkowa i rekreacyjna						
96.04	Działalność usługowa związana z poprawą kondycji fizycznej						
	Ogółem CRDT						

Dane uzupełniające

Dane uzupełniające dotyczące zarówno nakładów inwestycyjnych jak i wartości środków trwałych (wartościowo i tam gdzie to jest również możliwe ilościowo) będą pochodziły z cytowanych niżej publikacji szczegółowych oraz danych publikowanych przez GUS a dotyczących podstawowych wartości umożliwiających oszacowanie udziału nakładów inwestycyjnych i środków trwałych w CRDT, nakładach i środkach trwałych ogółem w województwie oraz udziału województwa w nakładach inwestycyjnych i wartości środków trwałych w skali kraju.

- Nakłady inwestycyjne i środki trwałe¹⁰
 - Tabl. 4. Nakłady inwestycyjne według regionów, województw, sekcji i sektorów w 2012 r. (ceny bieżące)
 - Tabl. 10 (16). Wartość brutto środków trwałych według regionów, województw, sekcji i sektorów
- Budownictwo¹¹
 - Tabl. 3(12). Budynki oddane do użytkowania według regionów, województw i podregionów
 - Tabl. 3(6). Produkcja budowlano-montażowa według sektorów i województw
 - Część A. Produkcja budowlano-montażowa zrealizowana na terenie kraju w jednostkach budowlanych o liczbie pracujących powyżej 9 osób (układ wojewódzki)
 - Tabl. 17 (26). Hotele i budynki zakwaterowania turystycznego oddane do użytkowania
 - Tabl. 15(24). Budynki mieszkalne jednorodzinne nieprzystosowane do stałego zamieszkania
 - Część D. Pozwolenia wydane na budowę mieszkań, nowych budynków (w tym: hoteli i budynków zakwaterowania turystycznego budynków handlowo-usługowych oraz budynków transportu i łączności itp.)
 - II. Pozwolenia i zezwolenia wydane na budowę obiektów inżynierii lądowej i wodnej.

Charakterystyczne rodzaje działalności turystycznej w regionalnym rachunku satelitarnym

Zgodnie z metodologią sporządzania RST również w regionalnym rachunku satelitarnym turystyki przyjmuje się, że działalność turystyczna występuje jako działalność podstawowa w czterech sekcjach: H (Transport i gospodarka magazynowa), I (Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi) N (Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca, w tym: agencje turystyczne) R (Działal-

¹⁰ Środki trwałe w gospodarce narodowej w 2012 roku, GUS, Warszawa, 2013.

¹¹ Budownictwo — wyniki działalności w 2012 r., GUS, Warszawa, 2013 oraz niepublikowane dane GUS

ność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją) i S (Pozostała działalność usługowa)¹²; informacje na temat struktury danych wykorzystanych w RRST w tych sekcjach zawiera tablica zawarta w dalszej części opracowania.

Wartości nakładów inwestycyjnych i wartości środków trwałych w układzie wybranych działów, grup i klas Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD 2007) charakterystycznych dla działalności turystycznej w układzie wojewódzkim winny być opracowane na podstawie:

a. sprawozdań:

- SP - rocznej ankiety przedsiębiorstwa (w części III. *Środki trwałe i inwestycje*) sporządzane przez podmioty, w których liczba pracujących przekracza 9 osób - zaklasyfikowanych według PKD 2007 do sekcji H, I, N, R, S.
- F-03 - o stanie i ruchu środków trwałych oraz o działalności inwestycyjnej sporządzane przez jednostki sektora rządowego i samorządowego zaklasyfikowane do sekcji H, I, N, R, S - bez względu na liczbę pracujących,
- SG-01 - statystyk gmin – w części 4 *Inwestycje i środki trwałe* - sporządzanych przez urzędy gmin,
- SP-3 - o działalności gospodarczej przedsiębiorstw o liczbie pracujących do 9 osób,

b. danych szacunkowych w zakresie organizacji i stowarzyszeń związanych z kulturą, rekreacją i sportem.

Dane statystyczne zarówno dla nakładów inwestycyjnych jak i środków trwałych zestawiono w podziale na:

- budynki i budowle
- środki transportu
- pozostałe środki trwałe (obejmujące w szczególności: maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia).

Ponadto w danych o nakładach inwestycyjnych należy uwzględnić również informacje o ulepszeniach gruntu.

Natomiast w informacjach o wartości środków trwałych nie będą uwzględniane wartości gruntów z powodu niepełnego ich ujmowania w ewidencji księgowej, co wynika z braku uregulowań prawnych związanych z ich wyceną. Informacje o wartości gruntów będą dostępne po wejściu w życie przepisów o katasterze nieruchomości.

Podobnie jak w rachunkach narodowych dla wartości środków trwałych dokonano wyceny według cen rynkowych, tj. według cen bieżących (przeceny) pomniejszonych o wartość ich zużycia. Do przeliczeń wartości środków trwałych z bieżących cen ewidencyjnych (zgodnych z ewidencją księgową) na ceny bieżące (rynkowe) przyjmuje się - zgodnie z metodologią przeliczeń stosowaną dla potrzeb rachunków narodowych - wskaźniki zmiany cen dóbr inwestycyjnych zróżnicowane dla poszczególnych rodzajów działalności i

¹² Polska Klasyfikacja Działalności. Warszawa GUS 2007.

grup rodzajowych tj. budynków i budowli, środków transportu i pozostałych środków trwałych.

Należy liczyć się z tym, że dla wielu grup PKD, np. dla transportu (transport morski i przybrzeżny pasażerski, transport wodny śródlądowy pasażerski oraz transport lotniczy pasażerski), ze względu na konieczność zachowania tajemnicy statystycznej, możliwe będzie pozyskanie z GUS szczegółowych danych jedynie w formie łącznej. Spowoduje to konieczność dezagregacji danych dla szczególnie istotnych dla turystyki sektorów na podstawie wskaźników obliczonych na podstawie innych źródeł.

Uwagi końcowe

Przedstawiony projekt metodologii sporządzania RRST w Polsce zakłada uzyskanie obrazu wkładu turystyki w gospodarkę regionu, obrazu spożycia turystycznego w regionie oraz wkładu branż turystycznych i powiązanych z turystyką w tworzenie wartości dodanej, PKB, zatrudnienie i nakłady na środki trwałe. Jej podstawową część stanowi zestaw 8 tabel - 4 opisujących spożycie turystyczne, 1 opisującej produkcję globalną i wkład turystyki w tworzenie wartości dodanej, 1 tabelę opisującą zatrudnienie oraz 2 tabel ilustrujących nakłady na środki trwałe oraz stan środków trwałych. Uzupełnieniem jest tabela na temat spożycia zbiorowego w regionie oraz kilka tabel zawierających wskaźniki rzeczowe: liczbę podróży, wyposażenie w elementy infrastruktury turystycznej.

Przedstawiona metodologia zakłada pełną spójność z RST przy zachowaniu niezależności źródeł informacji o podaży i popycie. Podobnie, jak w przypadku RST powinna się przyczynić do poprawy jakości danych opisujących podaż i spożycie turystyczne na szczeblu regionów. Zasadniczo wyniki rachunków regionalnych powinny się sumować z wynikami rachunku krajowego, ale być może przy współpracy władz regionalnych możliwe będzie uzyskanie nowych danych na temat drugich domów lub spożycia zbiorowego, a w konsekwencji RRST przyczynią się do doszacowania RST.

Zaproponowane źródła pozyskiwania są kompromisem między oczekiwaniami, a realnymi możliwościami. Opracowania metodologii w zakresie źródeł danych nie ułatwia fakt, że oba podstawowe systemy statystyki są w trakcie transformacji – rachunki narodowe przechodzą na system ESA 2010, a GUS od 2014 dostosowuje statystykę turystyki do uaktualnionej dyrektywy Rady (UE)¹³. Ustalono, że część danych będzie musiała opierać się na szacunkach. W metodologii zaproponowano określone rozwiązania w tym zakresie, ale jedynie sporządzenie pilotażowego RRST pozwoli ustalić, na ile sprawdzają się te założenia i ewentualnie pokażą konieczność poszukiwania innych rozwiązań.

Jeśli chodzi o odstęp czasu między rokiem sporządzania RRST a rokiem referencyjnym, to zgodnie z ustaleniami w zakresie dostępności danych powinien wynosić 2 lata. Wynika to z cyklu sporządzania regionalnych rachunków narodowych oraz sporządzania RST, który jest punktem odniesienia do RRST.

¹³ ROZPORZĄDZENIE PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY (UE) NR 692/2011 z dnia 6 lipca 2011 r. w sprawie europejskiej statystyki w dziedzinie turystyki i uchylające dyrektywę Rady 95/57/WE, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, 22.7.2011.